

országot alapít stb.». Hány ilyen hírlapi újdonságot olvasott már Gaal? Még olyan ritka mindenesetre lesz, mint az effajta kezdet komolyan készülő értekezésben.

7. *Hibák a tanításban.* Írta James L. Hughes, angoltól fordította Waldapfel János. (Budapesti tanárképző-intézet gyakorló főgymnasiuma) (I. Magy. Pæd. II. évf. 497.).

57 8. *Életpályák.* Útmutató a pályaválasztáshoz. Összeállította Ferenczy István. (Nagyszebeni állami főgymnasium.) E kitünő értekezésre, ez idei programirodalmunknak tán legkiválóbb termékére nézve I. Magy. Pæd. II. évf. 550.

WALDAPFEL JÁNOS.

Platon és Aristoteles. Szemelvények a görögből fordítva, magyarázatokkal, dr. Péterfi Jenő és dr. Gyomlay Gyula közreműködésével szerkesztette. Alexander Bernát.

E munka mint a gymn. görög-pótló tanfolyam céljaira készült mű a saját terén egyedül áll tankönyvirodalmunkban. A görög pótló tanfolyam ugyanis a jelen isk. évben ért fel a VIII. osztályba s e körülménnyel járó szükséglet hozta létre a fent jelzett munkát, melynek összeállítására hivatott szakemberek szövetkeztek.

A görög-pótló tanfolyam fennálló tanterve a VIII. osztály görög irodalmi tananyagát a következőkben írja elő: «Szemelvények Platonnak és Aristotelesnek főkép ethikai műveiből. A görög prózairodalom fejlődésének ismertetése.» E követelményekhez alkalmazkodva tehát a kezünk alatt levő könyv szerzői először a Platon dialogusai közül fordításban adják Sokrates apologiáját és Kritont egészen, továbbá bő részleteket s mintegy összefüggő szemelvényeket nyújtanak a Gorgias-ból, a «Politeia»-ból, végül Aristoteles Nikomachosi ethikájából. Mindenik szemelvény a teljes mű gondolattartalmát és szerkezetét megvilágosító bevezetéssel van ellátva, e mellett úgy a Platoni, mint az Aristotelesi szemelvények elé az illető bölcsészek rövid jellemzése, bölcsészettörténeti jelentőségük ismertetése van csatolva. Ez a könyv szerkezete, melyet még a fordított részletekhez fűzött magyarázó jegyzetek egészítenek ki.

A mi először is a két bölcsészről rajzolt irodalom- és bölcsészettörténeti képeket illeti, ezek közül a Platontra vonatkozót *iskolai tankönyvben* nem tartom egészen sikerültnek. Szépen, szellemesen van írva, de inkább művelt közönség számára írott essaybe, mint iskolai kézikönyvbe való s ott is csak azok fogják igazán élvezhetni, kik a görög szellem és bölcsészet történetében jártasak. Annyira általánosságban van tartva az egész kép, az eszméknek csak a csúcspontjait érinti s any-

nyira át van szöve képes kifejezésekkel, hogy azok a gymn. tanulók, kik a görög pótló tanfolyam intenciója szerint különben is a növendékek gyöngébb elemeiből kerülnek ki, e fejtegetésekből édes-keveset fognak tanulni és semmi esetre sem fognak sem Sokrates-ról sem Plátonról maguknak tiszta képet alkotni. Mutatóul legyen elég az elejéről néhány sort idézni: «A görög világ fejlődése meneten ki merítette a politikai változások lehető formáit s a mennyire egyetlen nép megvalósíthatja az emberiség aristokratikus érdekeit: a tudomány s művészet feladatait is megoldotta körében. Mint a mathematicus sok egyenletet egy alapformára vezet vissza. úgy találhatjuk meg a tudományok, művészetek s politika alapformáit a görögöknél. Ma a történet nagyobb tömegekkel, gazdagabb anyaggal dolgozik, ezerfelé ágazó gondolatok, érzések, szenvedélyek gomolyával; de a ki ért a szellemi élet dialektikájához, ezek alapján mindenütt megtalál bizonyos változatlan, elemi vonatkozásokat, s ha azokat tisztán akarja észlelni, a görög életben mintegy kézzel foghatja stb.» Hát biz a gymn. tanuló még nem ért e dialektikához s részére mindent magunknak kell kézzelfoghatólag fölfejteni.

Sok tekintetben hasonló szellemben van írva a Gorgias-hoz adott bevezetés is. «A Gorgias, ugymond, Platonnak a közéletől elfordulását magyarázza s filozofiájának az étellel szemben negatív természetét. Különben másként is kifejezhetjük a dolgot. Platon azonosítja a morált a politikával, azonosítja a tiszta belátást az egész emberrel. A mi e tiszta belátással ellenkezik, az vak; a mi a politikában a morálon kívül esik, az hitvány. Ennek a vakságnak, ennek a hitványságnak esett áldozatul Sokrates s ezen vakság és ezen hitványság elől menekül Platon a filozofiába». Bármily szellemes is a Gorgias alapgondolatának eme felfogása, mégis azt hiszem, hogy a gymn. tanuló részére e dolgot másképp kellett volna kifejezni.

E mellett a Platoni Bevezetésekben egy lényeges hiányt érzek. A Gorgias-hoz ért Bevezetés e szavakkal kezdődik: «Említettük azt a nagy hatást, melyet Sokrates élete és halála a filozofia fejlődésére gyakorolt.» Nos hát én is ezt kerestem, de nem találtam sehol sem; pedig talán a Sokrates bölcsészettörténeti jelentőségének kidomborítása a könyv elsőrangú feladatai közé tartoznék. De úgy látszik, hogy a különböző szerzők e tekintetben egymásra utaltak, így történt aztán, hogy az Aristotelesről írott cikk Sokrates ethikai álláspontjáról is világosabb képet nyújt mint a Platoni bevezetések. Ama «Bevezetések» különben, melyek az egyes fordított szemelvények előtt állanak, kevés kivánni való. Hagynak fenn, röviden, világosan tájékoztatnak az illető művek tárgyáról, eszmeköréről és szerkezetéről, a fordított részleteket beillesztik azon gondolatartalomba, a melyből merítve vannak s ez által e szemelvényeket tárgyilag is tiszta világításba helyezik.

De legnagyobb elismeréssel adózom maga a fordítás irányában. Már a fordított részletek kiválasztása is teljesen a tanterv szellemében történt, fordításukon pedig annyi tanulmány és műgond érezhető, hogy mint műfordítások teljesen irodalmi színvonalon állanak. A fordítók e téren már jó részben tört úton haladtak, a mennyiben a Platoni szemelvények a Politeiából vett részlet kivételével, mind megvannak a Hunfalvi Pál Plato-fordításában, a Nikomachosi ethika pedig, melyből az Aristotelesi szemelvények merítvék, csak nem rég jelent meg irodalmunkban Haberern fordításában; de míg a Platoni szemelvények fordítása annyira fölötte áll a Hunfalviénak, a mennyire a magyar prózai stílus kerek négy évtized alatt fejlődött, addig az itt adott Aristotelesi részlet csaknem úgy viszonylik a Haberern munkájához, mint a valódi fordítás a paraphrasishoz.

Kisebb jelentőségű kifogások nagy számmal tehetők ugyan e fordításokra is; de ezek vagy csak egyes kifejezésekre vonatkoznak, vagy általában oda irányulnak, hogy a fordítók a gondolat visszaadása mellett itt-ott hivebben követhették volna az író stílusát, mondatszerkezetét is. Néha ugyanis — mint ez különösen az Apológiában és Kritonban látható, a művésziesebb mondatszerkezetet szétbontja a fordító, a gondolat kiemelése végett némely kifejezéseket fölöslegesen ismételi, másokat meg egészen elmellőz, a mi által fordítása kelleténél szabadabbá válik. Például szolgáljon az Apol. XXV. fejezetének kezdő mondata: *Τὸ μὲν μὴ ἀγανάκτην, ὧ ἀνδρες Ἀθηναῖοι, ἐπὶ τοῦτω τῷ γερονότι, ὅτι μου κατεψηφίσασθε, ἄλλα τέ μοι πολλὰ συμβάλλεται, καὶ οὐκ ἀνέλπιστόν μοι γέρονε τὸ γερονός τοῦτο, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον θαυμάζω ἐκατέρων τῶν ψήφων τὸν γερονότα ἀριθμὸν*: «Nem mondhatnám, atheni polgárok, hogy meglepett a mi történet, hogy vétkesnek nyilvánítottatok. El voltam én készülve erre is, sok másra is: semmi váratlan dolog nem történt rajtam, sőt ellenkezőleg csodálkoztam a kétfelé eső szavazatok számarányán.»

Talán a túlságos gondnak kell felróni az ilyen keresett kifejezéseket: «Hogyan hatott ti rátok atheni polgárok vádlóim beszéde, nem tudom; kevésbbé mult, hogy én magam is *bele nem feledkeztem*» e. h. szinte magam is megfeledkeztem miattok magamról: *καὶ αὐτὸς ὅπ' αὐτῶν ὀλίγου ἔμαυτοῦ ἐπελαθόμην* (Apol. I.) vagy «bölcс férfiú, a ki vizsgálgatja az égi jelenségeket, *felkotor* mindenféle földalatti titkot» e. h. felkutat *ἀνεζητηχῶς* (Apol. II).

Több példát találhatni arra is, hogy a magyar kifejezés más értelmet visz a szövegbe, mint a mi az eredetiből kiolvasható. Így Kriton szerint a Sykophanták *előzékeny emberek*, holott *εὐτελεῖς* = olcsók, könnyen megfizethetők, a mint az utána álló mondat is mutatja («nincs szükség velők szemben valami sok pénzre» Krit. IV). Ép így: «Hiszen

te olyan rendszabályokat sürgetsz magad ellen, melyeket ellenségeid sürgethetnének» e. h. oly dolgokat (t. i. halálotat) siettetsz magadra nézve (*τοιαῦτα σπεύδεις περὶ σαυτῶν γενέσθαι* Krit. V.). Szintúgy nem fejezi ki a gondolat kellő nuanceát a Politeiából fordított részlet első mondata sem: «az állam úgy keletkezik, hogy egyikünk sem élhet egymagára függetlenül, hanem sokra rászorul.» e. h. egyikünk sem képes önmaga a saját szükségletét kielégíteni (*τῆρας ἡμῶν ἕκαστος οὐκ αὐτάρκεις*). Sajtóhibának kell felrónunk a könyv 66. lapján olvasható kifejezést: «úgy fogadnak ott, mint alkotmányunk ellenségét», mert nem a mi, hanem az ő alkotmányukról van szó.

De nem folytatom tovább e megjegyzéseket, melyek különben is kevésbé érintik a fordítás élvezhető voltát. Ellenkezőleg nem hallgatom el azon benyomást sem, hogy a Platoni részletek, különösen a Gorgias és Politeia több helye szabatos és erőteljes nyelvezetével, az Aristotelesi szemelvénnyel pedig rövid, velős kitételeivel és lapidaris kifejezései-vel tűnik ki s kivált a specialisabb filozofiai fogalmak kifejezésén teljesen meglátszik, hogy a fordítók görög nyelvi ismeretét szakszerű filozofiai tájékozottság is támogatta.

A fordításhoz csatolt jegyzetek rövid tárgyi, vagy régiség-tani magyarázataikkal jó szolgálatot tesznek, világosan tájékoztatnak a szöveg egyes vonatkozásairól, vagy — mint Aristotelesnél — az ethikai fogalmakról. Ily jegyzeteknek határozott hiánya érezhető a Gorgias és Politeia részleteinek fordításánál, mintha csak nem volna eléggé praeparálva az iskola számára. Így p. o. a Gorgiasban midőn Sokrates azt mondja Kalliklesnek: te az Atheniek és Prylampes *Demosát* szereted: honnan ismerje ki a tanuló a *demos* szó kettős jelentésében rejlő szójátékot? honnan tudja meg, hogy az első birtokosra vonatkoztatva *népet* jelent, a másodikra vonatkozólag pedig mint tulajdonnév áll. S több ilyen magyarázatra szoruló hely is van a szövegben.

Mindent összevéve azonban e könyv fontos szolgálatra van hivatva s mint az iskola szolgálatában saját terén egyedül álló mű nemcsak hézagot pótol, hanem feladata legfontosabb részét derekasan is oldotta meg, ennél fogva a görög pótló tanfolyam tanárainak s a tárgy iránt érdeklődő kartársaimnak szíves figyelmébe ajánlom.

(Debreczen.)

DÓCZI IMRE.